

Relația dintre ideologie și teorie la Karl Marx și Friedrich Engels

The author tackles the controversial problem of the relation between theory and ideology in Karl Marx's and Friedrich Engels' political writings. The article is structured into two main parts: the first one is focused on Marx's vision of a revolutionary intellectual as a base for the development of both theory and ideology. The second one deals with Marx's posterity, as it was established by the contribution of Friedrich Engels.

Karl Marx; Friedrich Engels; Theory; Ideology; Orthodox Marxism.

Acest articol are drept subiect discutarea aspectului ideologic al teoriei marxiste în sensul în care aceasta însăși se dovedește a fi în același timp și o ideologie. Direcțiile în care se va structura lucrarea mea vizează: dimensiunea ideologică propriu-zisă prezentă în scrierile lui Marx, mergând pe direcția considerării lui atât ca teoretician, cât și ca intelectual implicat activ în viața politică, pe de-o parte, și problema contribuției posterității marxiste în structurarea teoriei în ideologie, aplecându-mă asupra primului și totodată celui mai important astfel de demers, cel al lui Engels, pe de altă parte.

Valentin Quintus Nicolescu

I

Subiectul asimilării teoriei de către ideologie la Marx este îndeobște discutat tangențial, fiind considerat un adevăr evident, o axiomă în abordarea marxismului¹. Dar lucrurile nu sunt totuși foarte clare în acest sens, căci gândirea marxistă în opinia multor cercetători presupune două dimensiuni distincte – una teoretică și alta ideologică². Prima dintre acestea se referă la setul de instrumente conceptuale și de afirmații cu caracter teoretic elaborate de Marx ce definesc astfel un demers epistemologic coerent și care poate fi considerat în termenii weberieni ai neutralității axiologice³. Cea de-a doua dimensiune însă reprezintă cealaltă „față a lui Janus”, în sensul unei structuri argumentative teleologice ce aduce în discuție o viziune privind lumea și viața, definindu-se în termenii unui model de credințe încărcate simbolic și de expresii care prezintă, interpretează și evaluează lumea într-o modalitate specifică, orientată către modelarea, mobilizarea, direcționarea, organizarea

și justificarea unor anumite moduri sau direcții de acțiune și către anatimizarea altora⁴. De altfel, din această perspectivă, gândirea lui Marx este și cea care originează la nivel teoretic conceptul critic modern „ideologie” în sensul său generic de ansamblu de idei și credințe ce își datorează existența, cel puțin în parte, faptului că servește anumitor interese⁵. Faptul că un același corp de idei prezintă caracteristici ce îl pot identifica atât ca teorie (economică, politică, sociologică), cât și ca ideologie ridică reale probleme în momentul în care se încearcă decantarea lor, separarea în sensul unei analize independente a fiecărei dimensiuni ori în încercarea de a analiza, de exemplu, variile texte ale lui Marx dintr-o perspectivă sau alta⁶.

„Este uimitor să constatăm corectitudinea ideilor lui Tocqueville, deși metodele sale erau impresioniste, în timp ce propozițiile centrale ale lui Marx s-au dovedit a fi greșite, deși metodele sale erau academice”⁷. Este oare această afirmație – ce rezumă impresia generală pe care o lasă teoria lui Marx – rezultatul faptului că în cazul lui Tocqueville avem de-a face cu o abordare care, cu mijloacele observației, nu se vrea altceva decât o analiză comparată, pe când, în cazul lui Marx, este vorba despre utilizarea unui instrumentar teoretic complex în scopul argumentării, susținerii unei poziții ideologice? Mai precis, Marx tinde să asocieze (unii, precum Weber, consideră că este vorba de o confuzie) modelul explicației teoretice cu sensul axiologic al unei datorii de a fi, părăsind astfel tărâmul cercetării neutre pentru a-și pune teoria în slujba unei cauze⁸, cea a creării unei lumi viitoare, utopice. Marxismul, din acest punct de vedere, poate fi mai degrabă înțeles nu ca o metodă a criticii istorice destinate a demasca toate raționalizările și iluziile ideologice, ci ca o „nouă religie” ce a combinat credințe puternice cu certitudini cvasi-științifice⁹. Astfel, cum inspirat consideră Walicki, marxismul s-a dovedit a fi cea mai influentă formă de milenarism secularizat și totodată cea mai utopică ideologie modernă (sub pretenția de a fi anti-utopică)¹⁰. Dacă aplicăm instrumentarul critic dezvoltat de teoria lui Marx în examinarea ei, observăm că demersul marxist transcende prin înglobare¹¹ diferențele identificate la nivelul teoriilor ce își propun a impune indivizilor noi iluzii și cele ce își propun investigarea mișcărilor sociale create de către oamenii înșiși (diferența dintre investigația empirică și speculația vizionară, respectiv cea dintre a descrie și a prescrie), anumite lucrări putând fi considerate mai degrabă descriptive și investigative la nivel empiric (precum *Capitalul* ori *Contribuții la critica economiei politice*), în timp ce altele sunt vizionare și prescriptive, reflectând activismul politic al autorilor (precum *Manifestul Partidului Comunist*).

Amalgamarea dimensiunii teoretico-științifice cu cea ideologică reprezintă una dintre marile probleme căreia posteritatea (în sensul de descendență intelectuală) lui Marx a trebuit să îi găsească soluții, mai ales de-a lungul Războiului Rece, când facțiunea leninistă se găsea la guvernare în statele socialiste¹², afirmându-și monopolul asupra interpretării operei lui Marx. Orice acțiune, pe la mijlocul secolului al XX-lea, presupunea și implica adoptarea unei atitudini cu privire la Uniunea Sovietică¹³, iar dacă, așa cum spune Marx, orice ideologie poate fi identificată cu anumite interese (de clasă), atunci a fi marxist implică reprezentarea căror interese? Ale proletariatului universal ori ale reprezentanților acestuia, reuniți în partidele comuniste de orientare bolșevică? Astfel, se ridică și o serie de alte tipuri de probleme, precum cea a definiției clasei și a relației acesteia cu ideologia în teoria lui Marx ori, mai relevant pentru cazul concret al regimurilor socialiste, dacă se poate vorbi despre clase în comunism (chiar și în sensul în care abordează subiectul Machajski ori Gouldner, al unei clase de lideri politici originați în rândurile unei elite

intelectuale nemulțumite și dominate de propriile construcții ideologice¹⁴).

Întrebarea privind subordonarea teoriei unei cauze politice manifeste, ce se regăsește în afirmarea „legitimității” ortodoxiei ideologice leniniste ce a stat la baza apariției Internaționalei a III-a dar și a construirii lagărului socialist est-european de după cel de-al Doilea Război Mondial, derivă în fapt din nucleul operei întemeietorilor – Marx și Engels –, iar problema fundamentală nu este dacă posteritatea lui Marx a reușit să distingă între cele două dimensiuni, ci mai degrabă dacă Marx a făcut-o. Marx își vede propria teorie ca aparținând totodată „științelor naturale”, dar și dimensiunii ideologice¹⁵.

Prin asocierea cu științele naturale, Marx avea în vedere originea propriului construct teoretic în cercetarea faptelor sociale reale, măsurabile în sens compeian, prin metoda materialismului dialectic pe care o dezvoltase, dar și „eliberarea” lui de tarele *parti pris*-ului de clasă¹⁶, prin adoptarea unei poziții ce se dorește ca fiind eliberată de vâlul ideologic, limitată la examinarea propriu-zisă a datelor originare în realitatea economică (privită ca materială) și la interpretarea acestora în sensul structurat deja de contribuția teoretică a lui Darwin¹⁷. Eliminând elementele speculative de sorginte „idealistă” și deci susceptibile, conform propriei viziuni, de a fi nimic altceva decât fantasme ideologice, produs al concepției că ideile se originează în alte idei în mod independent de realitate¹⁸, Marx consideră că propria sa abordare în studiul societății este singura capabilă de a genera explicații și predicții corecte, astfel dorind a se înregimenta, în spirit pozitivist, mai degrabă în rândul științelor naturale ca fizica ori matematica decât între disciplinele umaniste speculative precum filosofia¹⁹. Marx pretinde pentru sine și teoria sa obiectivitatea științifică specifică științelor naturale, în variile prefete și postfete ale *Capitalului* comparându-se cu fizicianul sau biologul și în mod repetat caracterizându-și metoda în același sens „științifică”²⁰. Viziunea generală privind științificitatea operei lui Marx este, din acest punct de vedere, una ce consideră direcția deschisă de Marx ca pe o formă de naturalism, ce intenționează a oferi o teorie deductivă asupra capitalismului, formulând un set organizat de ipoteze privind mecanismele modului de producție capitalist și permițând anumite predicții specifice pe termen lung cu privire la sistemul capitalist²¹.

Enrique Dussel, examinând scrierile economice ale lui Marx, consideră că acesta utilizează și dezvoltă o concepție despre știință mult diferită de cea, să o numim astfel, popperiană²². În primul rând, este vorba despre o critică fundamentală a cadrului general al oricărei economii politice posibile, în special al economiei politice capitaliste. În al doilea rând, am avea dezvoltarea logică a conceptului de muncă vie în general, și în special al muncii obiectivate ca și capital, fără a trece cu vederea nici un aspect al acesteia. În al treilea rând, este vorba despre constituirea de categorii în sensul de minim necesar pentru a permite existența unui sistem explicativ al oricărei economii politice posibile, și în particular al economiei politice capitaliste; în al patrulea rând, ca judecată etică al oricărei economii politice posibile (ce trebuie întotdeauna să se refere la munca vie) și, în al cincilea rând, dezvoltarea unei funcții revoluționare, practic-politice a conștiinței de clasă a proletariatului²³. Dussel încearcă astfel să ofere un model explicativ al teoriei lui Marx care să poată include atât dimensiunea științifică, dar și cea acțional-ideologică a operei acestuia.

Cu toate acestea, pretenția de obiectivitate ori, mai precis, de științificitate a teoriei marxiste pune o problemă foarte serioasă din perspectiva tipului de demers prin care se construiește sistemul gândirii lui Marx – este oare el unul care să se origineze, așa cum pretinde, în realitatea materială ori această afirmație reprezintă mai degrabă un credo

filosofic, o axiomă de la care se încearcă articularea unui produs teoretic valid? Gândirea lui Marx nu pare a face abstracție de „ideile ce se originează în alte idei”, fiind ea însăși din această perspectivă un produs ideatic critic-reactiv la anumite curente²⁴, căzând astfel în capcana propriei definiții a ideologiilor.

Marx nu o dată alege să își articuleze teoria pornind de la ideile ori teoriile altora, pe care le critică din perspectiva asumării unui fel de monopol absolut la nivelul explicației (fie că vorbim despre domeniul social, economic ori politic), fluturând, așa cum sugestiv ilustrează Gouldner, *idei adevărate* în fața ideologilor adversi și așteptându-se a ieși învingător doar prin aceasta, așa cum Van Helsing domină vampirii prin simpla arătare a crucifixului²⁵. Din această perspectivă, Marx propune o nouă formulă de analizare a societății, construind astfel o teorie de sine stătătoare, dar totodată tributară modelelor de gândire anterioare din punct de vedere metodologic, conceptual și deci în prelungirea acestora. El nu „iese” din istoria ideilor, nu o revoluționează, cum argumentează Dussel, ci o interpretează critic în sens particular, propriu²⁶. Eliminarea „falsei concepții” conform căreia ideile ori teoriile se regăsesc într-o dimensiune aparte, distinctă a existenței conduce către emergența unei viziuni ce încearcă derivarea dimensiunii conceptual-ideatice din fapte, din realitatea materială, economică și socială, definind astfel înțelesul pe care Marx îl dădea materialismului dialectic. Tratatând el însuși problema ideologiei, marxismul apare și se prezintă frecvent mai degrabă ca o formă de revelație a adevărului decât ca o metodă de analiză²⁷: „Comunismul nu este o doctrină, ci o *mișcare*: el nu pornește de la principii, ci de la *fapte*. [...] Comunismul, în măsura în care este o teorie, este expresia teoretică a poziției proletariatului în această luptă; el este sintetizarea teoretică a condițiilor eliberării proletariatului”²⁸.

Teza de fundament la nivel epistemic pe care Marx o propune și care, în opinia sa, îl desprinde de toate abordările teoretice anterioare o reprezintă *adecvarea teoriei la practică*²⁹, idee ce va reprezenta mai târziu, în cadrul direcției leniniste de interpretare (în sensul *unității* dintre teorie și practică), conceptul de fundament pe care se vor opera modificările la nivelul ideologiei în sensul interpretării și construirii sale de către agenți. Această teză constituie, în viziunea lui Marx, ruptura fundamentală pe care o profesează la nivelul excursului teoretic gândirea sa nu doar în raport cu „filosofia burgheză”, dar și cu modelele socialiste anterioare, pe care de aici încolo le va denumi „utopice” tocmai pentru a ilustra distincția dintre propria sa viziune și cea a înaintașilor lui³⁰. Distincția utopic / științific în clasificarea tipurilor de demersuri doctrinare socialiste va fi consacrată de Engels ca principal argument al diferențierii calitative dintre socialisme premarxiste sau non-marxiste și opera lui Marx. Caracteristica operelor premergătoare lui Marx o reprezenta apariția lor într-o perioadă încă „necoaptă” pentru socialismul „adevărat”, așa cum l-au profesat Marx și Engels, din punctul de vedere al dezvoltării istorice a condițiilor materiale și a relațiilor sociale³¹, în timp ce varianta marxistă reprezintă un salt calitativ la nivel teoretic, fapt datorat nu doar efortului autorilor, ci și epocii în care ea apare. Într-un fel, așa cum voi discuta mai jos, cei doi autori argumentează în mod indirect ideea că marxismul este nu doar o simplă teorie, ci una care se validează prin simpla ei existență, în sensul determinării apariției ei de către condițiile materiale și sociale ale perioadei în care a fost scrisă. Însuși faptul apariției sale o face să fie adevărată, iar forma și ideile expuse în cadrul teoriei nu vin decât să confirme, să argumenteze acest lucru.

În al doilea rând, asociindu-și propria teorie economică și socială cu dimensiunea ideologică, Marx consideră că este vorba despre un demers într-un tot legitim. Marx arată că

sucesiunea istorică a modurilor de producție determină schimbările din suprastructură, în sensul în care emergența capitalismului, de exemplu, conduce nu doar către depășirea vechiului mod feudal de producție, dar și către apariția unor noi forme instituționale politice, de drept etc. Această schimbare presupune în fapt apariția unei noi ideologii, aferentă clasei revoluționare burgheze, contrară vechilor sisteme de idei caracteristice feudalismului și pe care tinde a le înlocui ca instrument de control social³². Fiecărei clase (revoluționară sau nu) îi este deci asociată o concepție specifică despre lume și viață, care se concretizează sub forma ideologiei ce justifică și modelează instituțiile politice în urma revoluției, oferind argumentele schimbării politice revoluționare într-un prim pas, pentru ca ulterior să reprezinte dominantă de gândire în societate, transformându-se într-un instrument de represiune.

Teoria pe care Marx o dezvoltă se propune ca viziune cu totul nouă despre lume și viață, constituită pe baze filosofice și teoretice distincte și totodată opuse celor ce alimentează ideologia clasei dominante³³. Ea nu poate în mod implicit constitui altceva *decât* punctul de origine al ideologiei noii clase revoluționare (definită ca fiind și ultima), a proletariatului³⁴, mergând pe principiul sintetizat de Birnbaum – o revoluție în Praxis ce nu începe cu propriile sale presupoziii teoretice nu este deloc o revoluție³⁵. Sigur, se remarcă aici în mod evident caracterul auto-referențial – și astfel circular la nivelul argumentării³⁶ – al gândirii marxiste, în sensul în care aceasta prezintă tendința de a argumenta în mod exclusiv prin raportarea la propriile structuri conceptuale și de idei, rod poate al tendinței tipic germane de care amintea ironic Engels, de a construi sisteme filosofice și teoretice atotcuprinzătoare³⁷. Tot în această caracteristică se originează și trăsătura atât de des amintită a marxismului, a generării de profeții ce se auto-realizează (*self-fulfilling prophecies*). Mergând cu interpretarea un pas mai departe, am putea spune că Marx presupune cu necesitate *aparitia lui Marx sau a unui Marx*, în sensul în care contradicțiile interne din sânul societății capitaliste vor determina apariția unei teorii care să fundamenteze ideologia proletariatului.

Căci, conform propriei logici, odată elaborată teoria „adevărată”, ce reflectă, analizează și explică în mod absolut realitatea, dat fiind caracterului ei strict determinist, ea nu poate fi *decât* un instrument pus la îndemâna clasei proletare exploatate, oferindu-i bazele teoretice pe care să își ducă la îndeplinire misiunea istorică revoluționară³⁸. Marx își propune să dezvolte nu doar o simplă teorie socio-politică, ci un întreg arsenal de concepte și idei ce pot și trebuie, în opinia sa, să fie folosite ca arme politice, fapt explicit exprimat în ultima dintre „Tezele asupra lui Feurbach” – „filosofii n-au făcut decât să interpreteze lumea în moduri diferite; e vorba însă de a o schimba”³⁹.

Marx se vede pe sine ca pe un intelectual angajat nemijlocit în marea luptă politică, determinată din punct de vedere istoric, iar produsele sale teoretice definesc astfel liniile directoare ale acțiunii politice⁴⁰. Teoria și ideologia fac corp comun în slujba proletariatului și a revoluției universale, idee ilustrată poate cel mai bine în paginile *Manifestului Partidului Comunist*. Karl Marx se definește în același timp ca un cercetător al lumii sociale și ca activist politic, în acest sens fiind relevantă afirmația sa privind cele două dimensiuni majore ale teoriei sale – științifică și ideologică totodată⁴¹.

II

Cea de-a doua direcție în care trebuie analizată, în opinia mea, dimensiunea ideologică a teoriei lui Marx o constituie aportul posterității, în special al lui Friedrich Engels, la transformarea gândirii lui Marx dintr-un sistem dinamic și evolutiv într-o formă de dogmă cvasi-religioasă, osificată înăuntrul propriilor afirmații teoretice. Această problemă are în general din aceea că prestigiul acordat lui Marx de unii dintre discipolii săi a condus deseori către considerarea cuvintelor lui drept o „sfântă scriptură” mai degrabă decât un set de propoziții supuse criticii⁴², iar figura proeminentă a acestei mișcări pare a fi chiar cea a prietenului și colaboratorului său cel mai apropiat, Friedrich Engels. Distorsionarea ideilor lui Marx de către Engels va avea efecte profunde nu doar în ceea ce privește receptarea propriu-zisă a doctrinei marxiste, ci mai ales asupra dezvoltării ulterioare a marxismului ca mișcare politică.

Engels scrisese încă din timpul vieții lui Marx, în 1877, ca reacție la apariția scrierilor politico-economice ale lui Eugen Dühring, o lucrare în care îl combătea pe acesta și pe care o publicase mai întâi în organul central al partidului socialist german, *Vorwärts*, și, mai apoi într-un volum, cu titlul „Domnul Eugen Dühring revoluționează știința”, cunoscută mai târziu ca *Anti-Dühring*. Din această critică adresată acestui teoretician socialist minor⁴³ se vor extrage mai târziu trei capitole revizuite ce vor alcătui o broșură considerată a reprezenta fundamentarea teoretică a „socialismului științific” ortodox⁴⁴: „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”⁴⁵. Teza fundamentală pe care o enunță Engels constă în afirmarea științificității teoriei lui Marx prin descoperirile sale majore – concepția materialistă despre istorie și „dezvăluirea secretului producției capitaliste cu ajutorul plusvalorii”⁴⁶, ce desprind socialismul marxist de antecesorii săi denumiți de aici înainte „utopici”.

Pe baza materialismului dialectic rezultat din „salvarea” în sens materialist de către Marx a metodei dialectice din idealismul hegelian și pe critica economiei politice profesate în *Capitalul*, Engels argumentează științificitatea socialismului marxist, totodată condamându-l la dogmatism prin structurile schematice pe care le propune privind schimbarea socială, revoluția socialistă și apariția societății comuniste. Ceea ce Marx lăsase oarecum neexplorat – în special problematica organizării societății în perioada următoare revoluției socialiste – Engels caută să clarifice și să structureze.

Popularitatea scrierii⁴⁷ pe de-o parte și simplitatea ei canonică pe de alta reprezintă, consider, cheile înțelegerii dogmatizării și osificării gândirii lui Marx la nivelul posterității sale. Astfel, *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință* devine acel corp central de idei scrise ce structurează și legitimează o ideologie politică, așa cum considera Gouldner⁴⁸.

Pe de-o parte, faptul că a fost publicată în nenumărate ediții și în tiraje mari a făcut ca primul și, probabil, cel mai relevant contact al interesaților cu socialismul marxist să fie intermediat de scrierea lui Engels⁴⁹. Astfel, ideile centrale (însă *numai* acestea) ale lui Marx, sau un surogat al acestora, trecute prin filtrul lui Engels, ce se exprima manifest împotriva alterării ori interpretării doctrinei⁵⁰, au putut fi larg popularizate în rândul adeptilor și activiștilor socialiști. În același timp, ceea ce la început Engels numea ca fiind propriile sale idei⁵¹, odată cu trecerea timpului devin ideile în „cea mai mare parte” ale lui Marx și „în cea mai neînsemnată parte” ale sale, subliniind astfel prin apelul la autoritatea epistemică a lui Marx validitatea propriilor concepții⁵². Astfel, accesul nemijlocit la opera lui Marx s-a văzut într-o mare măsură a fi intermediat de contribuția lui Engels (în calitatea

sa de coautor al unei mari părți din operă, dar și ca editor al acesteia după moartea lui Marx), axată pe ideea oferirii cititorilor unui corp finisat de scrieri teoretice facile, elaborate în sensul aplecării lor către audiență și al efectului ideologic imediat⁵³. Concepția lui Engels cu privire la științificitatea operei lui Marx, și deci implicit a propriei sale contribuții, este rezumată în prefața din 1885 a *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, unde rezumă ideile lui Marx: „a descoperit tocmai primul marea lege a dezvoltării istoriei, lege în virtutea căreia toate luptele istorice, indiferent pe ce tărâm ideologic s-ar desfășura ele, politic, religios filosofic sau oricare altul, nu sunt de fapt decât o expresie mai mult sau mai puțin clară a luptelor dintre clasele sociale, existența acestor clase și totodată ciocnirile dintre ele fiind la rândul lor condiționate de gradul de dezvoltare a situației lor economice, de caracterul și modul producției ca și al schimbului condiționat de aceasta din urmă”⁵⁴. Această matrice teoretică pe care Engels o identifică drept esență pură a gândirii marxiste nu reprezintă și nici nu poate fi subiect al interpretării, tocmai datorită caracterului „obiectiv-științific” al formulării ei, ce o transformă dintr-o ipoteză ce trebuie testată într-o axiomă fundamentală⁵⁵, definitorie pentru un mod de a gândi și înțelege lumea. Datoria șefilor partidelor muncitorești va fi astfel, în opinia lui Engels, de a clarifica toate problemele teoretice ale socialismului în spiritul și litera socialismului științific german fundamentat de Marx și de el însuși, neuitând totodată că „socialismul, de când a devenit o știință, cere să fie practicat, adică studiat, ca o știință”⁵⁶.

Pe de altă parte, felul în care Engels exprimă ideile lui Marx în *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință* reprezintă cea de-a doua cheie în înțelegerea fenomenului studiat aici, prin aceea că avem de-a face cu o expunere profund simplificată, reprezentând mai degrabă un „schelet” al gândirii marxiste, un manifest de popularizare a acesteia, poate în spiritul în care atât Marx, cât și Engels au înțeles să își considere propria operă atât ca demers științific cât și ca manifest politico-ideologic. Coroborând aceasta cu greutatea notorie (și totodată recunoscută de autorul însuși) a parcurgerii celor mai multe dintre lucrările lui Marx, se poate considera lesne că broșura lui Engels avea prioritate în cazul apelului – necesar, de altfel, în dezbaterile politice – la gândirea fondatorilor. Engels impune astfel un canon în privința gândirii marxiste, ce va supraviețui autorului, determinând în mod fundamental dezvoltarea ulterioară a marxismului⁵⁷.

În același timp, element extrem de important, Engels mai face un pas hotărâtor în direcția transformării gândirii marxiste, considerând metoda dialectică drept una științifică, mai precis ca metodă ce ține de științele naturii⁵⁸, astfel *deschizând calea către asumarea monopolului la nivel societal asupra adevărului* (privind orice tip de demers, de la științele naturii la cele umane) de către partidele de orientare marxist-leninistă⁵⁹. Retrăgându-se la Londra, Engels afirmă că s-a apucat temeinic de studiul științelor exacte, notând: „urmăream să mă conving și în amănunt de un adevăr în privința căruia în general nu aveam nici o îndoială, și anume că în natură, prin haosul nenumăratelor transformări, își croiesc drum aceleași legi dialectice ale mișcării care guvernează și în istorie întâmplarea aparentă a evenimentelor, aceleași legi care, străbătând ca un fir roșu și istoria dezvoltării gândirii omenești, intră treptat în conștiința omului care gândește, legi care pentru prima oară dezvoltate într-un chip cuprinzător, dar într-o formă mistificată, de Hegel și pe care noi ne-am străduit să le curățăm și să le prezentăm în toată simplitatea și în toată valabilitatea lor universală”⁶⁰. Engels însă nu specifică niciodată care este acea formă simplă a dialecticii profesate de el și de Marx⁶¹.

Practic, Engels transformă dialectica dintr-o metodă filosofică într-una aplicabilă și domeniilor științelor exacte, direcție pe care va încerca mai apoi să o urmeze scriind *Dialectica naturii*, în 1883, prin care urmărea înregimentarea metodei materialismului dialectic în rândul științelor exacte⁶². Opera neterminată va fi publicată în întregime în Uniunea Sovietică, fiind pusă astfel în circulație și contribuind la modificarea radicală a gândirii marxiste⁶³. Marxismul va fi astfel redefinit, cel puțin în varianta sa leninistă, ca un model explicativ total, capabil a trata problematici extrem de variate, de la cele sociale, politice, economice ori științifice până la aspectele ce reglează comportamentul cotidian al indivizilor⁶⁴. Dacă în Occident pluralitatea interpretărilor scrierilor lui Marx în rândurile diverselor curente de stânga este în continuare un element definitoriu, direcția inițiată de către Engels și continuată de Lenin va respinge orice formă de modificare de substanță a fundamentelor ideologice ale sistemului. Dimensiunea ideologică devine astfel un capital exclusiv al partidului – mai precis, al elitei de la vârful acestuia, de regulă redusă la o singură persoană, „gânditorul” oficial, șeful partidului. Numai acesta, în buna tradiție amintită mai sus, poate oferi direcții de interpretare a ideologiei oficiale, numai el poate înțelege evenimentele și le poate explica grație accesului nemediat la misterele marxism-leninismului, orice interpretare concurentă fiind eliminată sub acuza revizionismului.

Așa se face că stabilirea de către Engels a canonului ortodox în gândirea marxistă a determinat mai târziu utilizarea acestuia ca referință în detectarea ori argumentarea „devierilor” ideologice, a „oportuniștilor” și a „tovarășilor de drum”, contribuind astfel – deși indirect – la legitimarea ideologică a epurărilor politice ce au avut loc în cadrul partidelor socialiste de orientare leninistă. Așa s-a petrecut, de exemplu, cu legatarii testamentari ai operelor lui Marx și Engels (Bernstein, Kautsky⁶⁵ și Bebel), care au fost acuzați de către editorii ruși în nenumărate rânduri de a fi operat distorsionări „oportuniste” asupra teoriei celor doi, în buna tradiție inaugurată chiar de Lenin⁶⁶. Poate cel mai bun exemplu îl constituie Georg Lukács, cel care în *Istorie și conștiință de clasă* argumenta în favoarea ortodoxiei engelsiene⁶⁷ și care va fi printre cei care vor suferi acuzele de revizionism împotriva cărora luptase până atunci, punând astfel bazele marxismului occidental.

În același timp, ortodoxismul engelsian și dezvoltarea sa de tip leninist vor oferi partidelor comuniste acel corp bine delimitat de idei în raport cu care se vor poziționa la nivelul interpretării ideologice și a cărui respectare va reprezenta una dintre cerințele fundamentale pentru asigurarea supraviețuirii acestora în arealul din spatele Cortinei de Fier⁶⁸. Faptul că Engels s-a manifestat în mod explicit împotriva alterării ideilor exprimate de el în special în *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință* va fi preluat ca atare de către Lenin, care, deși va interpreta și distorsiona masiv ideile fondatorilor, va avea aceeași pretenție cu privire la opera sa.

Corpul central de idei ale marxismului așa cum a fost el edificat la origine se transformă într-o cu totul nouă formulă, în parte datorită auto-asumatei duble dimensiuni științifice și ideologice ce apare în scrierile lui Marx, în parte (și poate mai important) datorită contribuției lui Engels, care, acționând cumva în spiritul viziunii ideologice a lui Marx, alege să simplifice, să dogmatizeze teoria în încercarea de a o populariza, poate în ideea de a contribui la grăbirea apariției conștiinței de clasă a proletariatului.

Referințe

- 1 În general, mai ales în perioada Războiului Rece, temele de discuție legate de această problematică se structurează în jurul unei abordări critice a teoriei marxiste, vizând în general contribuția științifică a acesteia (în sociologie, economie politică etc.), problema ideologiei figurând astfel în acest tip de demers doar ca argument în favoarea susținerii tezei conform căreia gândirea lui Marx este orientată ideologic și, deci, nu are un caracter obiectiv științific. Vezi Harvey Rich, „Marxism as Dogma, Ideology and Theory in Contemporary Political Sociology”, *Canadian Journal of Political Science* 9, No. 4 (Dec., 1976), 654-67. În același timp, anumite critici provenite din rândul marxismului occidental se orientează către argumentarea relației ideologie-știință în cadrul mainstream-ului academic, în sensul instrumental al științei ca armă de clasă, susținând astfel existența unei incompatibilități funciare de înțelegere și de interpretare între marxism și „științele burgheze” – vezi Peter Beilharz, „Marxism and History”, *Thesis Eleven*, No. 2, 7- 22.
- 2 Astfel, se consideră că gândirea lui Marx trebuie percepută ca un întreg dată fiind „imposibilitatea oricărei separații duale între nivelurile material și ideologic”, Lucio Colletti, *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Science* (London: New Left Books, 1972), 10.
- 3 Karl Löwith, *Max Weber and Karl Marx* (London: Routledge, 1993), 44-50. Concepte și idei derivate din gândirea lui Marx își vor găsi aplicarea în varii domenii; un bun exemplu îl poate reprezenta utilizarea conceptului „falsă conștiință” în psihologia socială – vezi Martha Augoustinos, „Ideology, False Consciousness and Psychology”, *Theory and Psychology* 9, No. 3 (June, 1999), 295-312; Ignacio Dobles, „Marxism, Ideology and Psychology”, *Theory and Psychology* 9, No. 3 (June, 1999), 407-10. Pentru domeniul științei politice, instrumentarul conceptual marxist combinat cu teoria weberiană a statului pot conduce către rezultate extrem de interesante, așa cum o demonstrează Peter Burnham în analiza sa privind contextul politic britanic – Peter Burnham, „Marxism, the State and British Politics”, *British Politics*, No. 1 (2006), 67-83.
- 4 David Miller (Ed.), *Blackwell Encyclopaedia of Political Thought* (Oxford: Blackwell, 1991), 235. Vezi și Dick Pels, *Property and Power in Social Theory. A Study in Intellectual Rivalry* (London: Routledge, 1998), 74-100.
- 5 Peter Railton, „Marx and the Objectivity of Science”, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association* 2 (1984), 814; Gyorgy Markus, „On Ideology-Critique – Critically”, *Thesis Eleven*, No. 43 (1995), 66.
- 6 Pentru discuția privind relația ideologie / obiectivitate științifică la Marx, vezi și Railton, art. cit., 821-823.
- 7 Reinhard Bendix, „Inequality and Social Structure: A Comparison of Marx and Weber”, *American Sociological Review* 39, No. 2 (Apr., 1974), 150.
- 8 Raymond Boudon, *Tratat de sociologie* (București: Humanitas, 1997), 123.
- 9 Andrzej Walicki, *Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom. The Rise and Fall of the Communist Utopia* (Stanford: Stanford University Press, 1995), 5; Paul Le Blanc, *Marx, Lenin, and the Revolutionary Experience. Studies of Communism and Radicalism in the Age of Globalization* (New York: Routledge, 2006), 49. Poate cea mai importantă critică privind dimensiunea științifică a operei lui Marx o oferă Karl Popper, care consideră teoria lui Marx privind capitalismul ca neștiințifică deoarece este nefalsificabilă – Daniel Little, *The Scientific Marx* (Minneapolis: Minnesota University Press, 1986), 4; 177-187.
- 10 Idem. Vezi și Gary North, *Marx's Religion of Revolution. Regeneration Through Chaos*, 2nd edn. (Tyler: Institute for Christian Economics, 1989), 18-110 sau mai vechiul articol al lui Robert C. Tucker, „Marxism-Is it Religion?”, *Ethics* 68, No.2 (Jan., 1958), 125-130; Warren Goldstein, *Marx, Critical Theory*

and Religion. A Critique of Rational Choice (Leidein / Boston: Brill, 2006), 1.

11 Stanley Moore, „Marx and Lenin as Historical Materialists”, *Philosophy and Public Affairs* 4, No. 2 (Winter, 1975), 171-2; 174.

12 Și când marxismul occidental a trebuit în mod necesar să aprofundeze reinterpretarea nucleului de idei marxiste (și leniniste) în jurul căruia se constituise în ideea delimitării lor de dogmatismul „socialismului de stat”, aflat sub monopolul ideologic al ramurii leniniste sovietice. Poate cea mai relevantă lucrare în acest sens o reprezintă *Lenin and Philosophy and other Essays* a lui Althusser (London: New Left Books, 1971). Vezi, de asemenea, Steven B. Smith, „Althusser’s Marxism without a Knowing Subject”, *The American Political Science Review* 79, No. 3 (Sep., 1985), 641; Michael Sprinkler, „The Legacies of Althusser”, *Yale French Studies*, No. 88 (1995), 201-25; Michael Gordy, „Reading Althusser: Time and the Social Whole”, *History and Theory* 22, No.1 (Feb., 1983). 1-21; Robert Paul Resch, *Althusser and the Renewal of Marxist Social Theory* (Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1992), 23-33. În același sens a fost utilizată gândirea lui Gramsci pentru a realiza o delimitare reală de direcția sovietică – vezi Paul Piccone, „Gramsci’s Marxism: Beyond Lenin and Togliatti”, *Theory and Society* 3, No. 4 (Winter, 1976), 487; Leonardo Paggi, „Gramsci’s General Theory of Marxism”, în *Gramsci and Marxist Theory*, ed. Chantal Mouffe (London: Routledge, 1979), 113-167.

13 Raymond Aron, *Opiumul intelectualilor* (București: Ed. Curtea Veche, 2008), 55. Vezi și George Reisch, *How the Cold War Transformed Philosophy of Science. The Icy Slopes of Logic* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 6; Richard Hudelson, „Marxist Science as Ordinary Science”, *Noûs* 20, No. 1 (Mar., 1986), 53.

14 Waclaw Machajski, *The Evolution of Social Democracy (1899)* apud Daniel Bell, „One Road from Marx: On the Vision of Socialism, and the Fate of Workers’ Control in Socialist Thought”, *World Politics* 11, No. 4 (Jul., 1959), 491; Alvin Gouldner, „Marxism and Social Theory”, *Theory and Society* 1, No. 1 (Spring, 1974), 17-35.

15 Karl Marx, „Prefață la Contribuții la critica economiei politice”, în *Opere alese*, Vol. 1, ed. Karl Marx și Friedrich Engels (București: ESPLP, 1955), 361.

16 „În domeniul economiei politice, cercetarea științifică liberă [...] ridică împotriva ei patimile cele mai violente, mai meschine și mai josnice ale omului: furiile interesului particular”, în Karl Marx, „Prefață la prima ediție germană a vol. I din *Capitalul*”, în *Opere alese*, Vol. 1, ed. cit., 461. Vezi și Daniel Little, *The Scientific Marx*, ed. cit., 3.

17 Într-o notă de subsol la capitoul „Mașinismul și marea industrie” din *Capitalul*, Marx consideră că, dacă Darwin a examinat istoria „tehnologiei naturale”, propriul său demers se dorește unul de studiere a „formării organelor productive ale omului social, adică a bazei materiale a oricărei forme speciale de organizare socială” – Karl Marx, *Capitalul*, Vol.1 (București: Ed. PMR, 1948), 345-346. Vezi și Margaret Fay, „Did Marx Offer to Dedicate Capital to Darwin?: A Reassessment of the Evidence”, în *Journal of the History of Ideas* 39, No. 1 (Jan.-Mar., 1978), 133-146; Peter Worseley, *Marx and Marxism*, 2nd edn. (London: Routledge, 2002), 59-62.

18 Ca produs al diviziunii muncii, la nivelul muncii intelectuale – Friedrich Engels, „Engels către Mehring”, în op. cit., vol. 2, 457-458.

19 Daniel Little, în „The Scientific Standing of Marx’s Capital”, *Review of Radical Political Economics* 17, No. 4, 72-94, argumentează în favoarea tezei conform căreia *Capitalul* reprezintă o lucrare riguroasă de știință socială empirică.

20 Vezi Karl Marx, „Prefață la prima ediție germană a vol. I din *Capitalul*”, în *Opere alese*, Vol. 1, ed. cit., 458, unde Marx asociază propriul demers cu cel al fizicianului. „Scopul final al acestei opere (al *Capitalului* – n.m.) este de a dezvălui legea economică a societății moderne”; „Punctul meu de vedere [...] concepe evoluția conformației economice a societății ca un proces natural” – idem, 460. Engels va întări

asocierile de acest tip, în „Prefața la al doilea volum din Capitalul”, comparând lucrările predecesorilor lui Marx într-ale economiei politice cu chimiștii secolului al XVIII-lea care descoperiseră oxigenul, însă „fără să bănuiască măcar ce au preparat” – în op. cit., 482–483. Mult mai clar argumentează Engels în prefața din 1885 la Anti-Dühring, considerând metoda dialectică a socialismului lui Marx ca fiind de factură științifică – în Friedrich Engels, *Anti-Dühring* (București: Ed. Pentru Literatură Politică, 1955), 15–20.

21 Daniel Little, *The Scientific Marx*, ed. cit., 11.

22 Enrique Dussel, *Towards an Unknown Marx. A Commentary on the Manuscripts of 1861–63* (London: Routledge, 2001), 185.

23 Idem, 185–186.

24 Gyorgy Markus, „On Ideology-Critique – Critically”, *Thesis Eleven*, No. 43 (1995), 67.

25 Gouldner, art. cit., 19.

26 Stuart Hall, „The Problem of Ideology – Marxism without Guarantees”, *Journal of Communication Inquiry* 10 (1986), 30–31. „Cât privește însă forma sa teoretică, socialismul apare la început ca o dezvoltare, să spunem așa, consecventă a principiilor enunțate de marii iluminiști francezi din secolul al XVIII-lea. Ca orice teorie nouă, socialismul a trebuit să valorifice mai întâi materialul ideologic existent, deși el avea rădăcinile în faptele economice materiale”, considera Engels, într-un mod întrucâtva contradictoriu cu tezele afirmate de Marx, care considera că teoria sa este critică în raport cu celelalte curente de idei și obiectivă în raport cu realitatea – Friedrich Engels, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, în *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 105.

27 Martin A. Klein, „The Use of Mode of Production in Historical Analysis”, *Canadian Journal of African Studies* 19, No. 1 (1985), 10.

28 Friedrich Engels, „Comuniștii și Karl Heinzen”, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, Vol. 4, (București: Ed. Politică, 1962), 323.

29 Karl Marx, „Teze asupra lui Feuerbach”, în *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 367–369, în special tezele 1–3, 5, 8. Vezi și Steven Best, *The Politics of Historical Vision. Marx, Foucault, Habermas* (New York: The Guilford Press, 1996), 48.

30 „Întrucât relațiile sociale nu erau încă suficient de dezvoltate pentru a permite clasei muncitoare să se organizeze ca și clasă militantă, primii socialiști (Fourier, Owen, Saint-Simon și alții) au fost nevoiți să se limiteze la visuri despre o societate model a viitorului și să condamne toate încercările – de pildă grevele, asociațiile și acțiunile politice – întreprinse de clasa muncitoare pentru îmbunătățirea cât de cât a situației ei. Dar dacă nu trebuie să ne decidem de acești patriarhi ai socialismului, așa cum chimiștii de azi nu se pot decide de strămoșii lor – alchimiștii, trebuie să ne străduim în orice caz să nu cădem în greșelile lor, care pentru noi ar fi de neiertat.” – Karl Marx, „Indiferentismul politic”, în Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere*, Vol. 18 (București: Ed. Politică, 1964), 305.

31 „Însemnătatea socialismului și a comunismului critico-utopic se află în raport invers cu dezvoltarea istorică. Pe măsură ce lupta de clasă se dezvoltă și ia forme bine conturate, această situație fantezistă deasupra luptei de clasă, această combatere fantezistă a ei pierde orice valoare practică, orice îndreptățire teoretică”, Karl Marx, Friedrich Engels, „Manifestul Partidului Comunist”, în *Opere alese*, Vol. 1, ed. cit., 41.

32 Leon P. Baradat, *Political Ideologies. Their Origins and Impact* (Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2003), 178.

33 Ehud Sprinzak, „Marx’s Historical Conception of Ideology and Science”, *Politics Society*, No. 5, 395, în special citatul din Robert C Tucker, *Philosophy and Myth in Karl Marx. Marx și Engels considerau ideologia o răsturnare în oglindă a realităților economico-sociale din bază și care prezintă tendința de a se considera autonomă de acestea, din cauza neînțelegerii corecte a dezvoltării diviziunii muncii (un bun exemplu constituindu-l critica lui Marx la Proudhon în „Scrisoarea către Anencov”, *Opere alese*, Vol. 2,*

ed. cit., 404-414. Vezi și Engels către Schmidt, op.cit., 452-455). Din această perspectivă tezele lui Marx reprezintă reaşezarea pe bazele realităţii (definite în mod ultim de modul de producere al vieţii) și, într-un fel, anularea sensului peiorativ asociat conceptului.

34 Steven Best, *The Politics of Historical Vision. Marx, Foucault, Habermas*, ed. cit., 48.

35 Norman Birnbaum, „The Crisis in Marxist Sociology”, în *Recent Sociology*, ed. Hans Dreitzel (London: Macmillan 1969), 42.

36 Harvey Rich, „Marxism as Dogma, Ideology and Theory in Contemporary Political Sociology”, *Canadian Journal of Political Science* 9, No. 4 (Dec., 1976), 658.

37 Friedrich Engels, Prefața la ediția engleză, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, în op. cit., Vol. 2, 83-84.

38 „Socialismul modern nu este altceva decât reflectarea în gândire a acestui conflict real, oglindirea lui ideală în primul rând în mintea clasei care suferă direct de pe urma lui, a clasei muncitoare” – Friedrich Engels, *Anti-Dühring* (București: Ed. Pentru Literatură Politică, 1955), 296.

39 Karl Marx, „Teze asupra lui Feuerbach”, în *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 364.

40 „Nu aveam câtuși de puțin intenția de a comunica aceste rezultate științifice noi, în mod discret, numai lumii „savante”, prin lucrări voluminoase. Dimpotrivă. Amândoi intrasem adânc în mișcarea politică, câștigasem partizani în rândurile intelectualității [...] și ne creasem serioase legături cu proletariatul organizat. Ne revenea obligația de a motiva în mod științific convingerea noastră; pentru noi nu era mai puțin important să convingem proletariatul european, și în primul rând pe cel german, de justetea concepției noastre” – Friedrich Engels, „Contribuții la istoria Ligii Comuniștilor”, în *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 314.

41 Isaiah Berlin, *Karl Marx. His Life and Environment*, 4th edn., (Oxford: Oxford University Press, 2003), ix-x. De asemenea, vezi lucrarea lui Otto Rühle, *Karl Marx. His Life and Work* (New York: The Viking Press, 1929), 124-143; 155-164; 172-185; 243-318.

42 Kevin Harrison, Tony Boyd, *Understanding Political Ideas and Movements* (Manchester: Manchester University Press, 2003), 239. Este deja celebră afirmația lui Marx în fața dogmatizării propriei gândiri: „Întrebat dacă anumite idei catalogate drept marxiste erau într-adevăr așa, Marx a replicat – «Nu sunt un marxist»” – idem, 240 (deși, citită în contextul scrisorii lui Engels către Schmidt, afirmația lui Marx reprezintă un argument puternic în favoarea ortodoxismului – în *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 446). În același timp, Engels, în scrisoarea către Mehring, pare a origina într-un fel cultul față de Marx, deși într-un mod indirect – „Engels către Mehring”, în *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 456. Același Mehring va publica, mai apoi, unul dintre primele volume privind viața și opera lui Marx.

43 Pentru o idee privind opera propriu-zisă a lui Dühring, vezi excelentul articol al lui Richard Adamiak, „Marx, Engels and Dühring”, *Journal of the History of Ideas* 35, No. 1 (Jan.-Mar., 1974), 98-112.

44 Deși, în acea perioadă, se considerau ca fiind patru fondatorii socialismului științific – Marx, Engels, Rodbertus și Lasalle. Vezi și James Bonar, „Friedrich Engels”, *The Quarterly Journal of Economics* 10, No. 1 (Oct., 1895), 95.

45 În Karl Marx, Friedrich Engels, *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 83-140. Prima dată a apărut în 1880, sub titlul de Socialismul utopic și socialismul științific, în Franța.

46 Friedrich Engels, „Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință”, în *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 123.

47 Engels însuși afirmă, fără a fi modest, în prefața la ediția engleză că, ajunsă la a zecea limbă în care este tradusă, mica sa lucrare depășește în popularitate pe cele anterioare ale lui Marx: „nu am cunoștință ca vreo altă operă socialistă, inclusiv Manifestul Comunist din 1848 sau Capitalul lui Marx, să fi fost tradusă de atâtea ori. În Germania a avut patru ediții, cu un tiraj total de aproximativ 20.000 de exemplare” – idem, 84.

- 48 Alvin W. Gouldner, „Marxism and Social Theory”, *Theory and Society* 1, No. 1 (Spring, 1974), 19.
- 49 Paul Thomas, *Marxism and Scientific Socialism. From Marx to Althusser* (London: Routledge, 2008), 35.
- 50 Terrell Carver, *Engels. A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2003), 56.
- 51 Vezi Friedrich Engels, „Vechea prefață la Anti-Dühring”. Despre dialectică [1878]”, în Friedrich Engels, *Anti-Dühring*, ed. cit., 363.
- 52 Prefața la ediția a doua din Anti-Dühring, 1885, în idem, 13. Engels continuă, spunând că întreg manuscrisul i-a fost citit lui Marx, primind într-un final aprobarea acestuia. De altfel, Engels mai afirmă că a operat modificări în părțile atribuite lui Marx, pentru a spori relevanța textului.
- 53 Paul Thomas, op. cit., 38.
- 54 Friedrich Engels, „Prefața la a treia ediție germană (1885)”, în *Optsprezece Brumar al lui Ludovic Bonaparte*, ed. Karl Marx (Moscova: Ed. În Limbi Străine, 1947), 9.
- 55 Această lege „are pentru istorie aceeași însemnătate ca și legea transformării energiei pentru științele naturii” – idem, 9–10.
- 56 Aici subliniind încă o dată teza marxistă a adecvării teoriei și practicii – Friedrich Engels, „Prefața la Războiul țărănesc german”, în *Opere alese*, Vol. 1, ed. cit., 677.
- 57 Un bun exemplu îl constituie evoluția mișcării socialiste și comuniste din Germania până la începutul Primului Război Mondial, unde cele două mari partide ce reprezentau interesele clasei muncitoare – Partidul Social-Democrat și cel Comunist –, în pofida disputelor privind tacticile schimbării sociale (violent / non-violent), au căutat a-și educa și disciplina membrii în virtutea aceluiași nucleu de idei comune, originare în concepțiile lui Engels. Vezi Eric D. Weitz, *Creating German Communism, 1890–1990: From Popular Protests to Socialist State* (Princeton: Princeton University Press, 1997), 18–61; Pierre Broué, *The German Revolution, 1917–1923* (Leiden / Boston: Brill, 2005), xiv; 11–42.
- 58 Paul Thomas, op. cit., 15–20.
- 59 Marx însuși nu expune pe larg în scrierile sale o doctrină filosofică materialistă din acest punct de vedere, sistemul global al ființei, al gândirii, al naturii, al istoriei, al artei și al omului – materialismul dialectic îi este posterior, fiind în special creația lui Engels – vezi și Évelyne Pisier, *Istoria ideilor politice* (Timișoara: Ed. Amarcord, 2000), 164. Vezi și John L. Stanley, „Marx, Engels and the Administration of Nature”, *History of Political Thought* XII, No. 4 (Winter, 1991), 647–670.
- 60 Idem, 16.
- 61 Terrell Carver, op. cit., 48.
- 62 Vezi și „Introducerea la Dialectica naturii”, în *Opere alese*, Vol. 2, ed. cit., 52–69. De asemenea, vezi Charles F. Elliott, „Quis Custodiet Sacra? Problems in Marxist Revisionism”, *Journal of History of Ideas* 28, No. 1 (Jan.–Mar., 1967), 71–86.
- 63 Paul Thomas, op. cit., 36. Vezi și Paul Mattick, „Marxism and the New Physics”, *Philosophy of Science* 29, No. 4 (Oct., 1962), 350–364.
- 64 Deși completamente absurdă, această formă extremă a ideologiei reprezintă una dintre trăsăturile principale caracteristice totalitarismelor de tip sovietic. Vezi Raymond Aron, *Democrație și totalitarism* (București: Ed. All Educațional, 2001), 200–201.
- 65 Deși Kautsky, fost secretar și prieten al lui Engels, se plasa pe pozițiile maestrului său în privința problemei ortodoxismului. Vezi Stephen Eric Bronner, „Karl Kautsky and the Twilight of Orthodoxy”, *Political Theory* 10, No. 4 (Nov. 1982), 580; Karl Kautsky, *Reformă socială sau revoluție?* (București: Ed. Partidului Social-Democrat, 1944), în special partea I, 7–74; Karl Kautsky, *Doctrina economică a lui Karl Marx* (București: Ed. Partidului Social-Democrat, 1945), 4.
- 66 Idem, 37.
- 67 Spunând că „ortodoxia în problemele legate de marxism se referă exclusiv la metodă. Ea

implică convingerea științifică exprimată în ideea că prin marxismul dialectic a fost descoperită metoda justă de cercetare, că această metodă nu poate fi dezvoltată, perfecționată și aprofundată decât în sensul fondatorilor săi” – în Georg Lukács, *Histoire et conscience de classe* (Paris: Les Éditions de Minuit, 1960), 18.

68 Vezi și John Barber, „The Establishment of Intellectual Orthodoxy in the USSR, 1928–1934”, *Past and Present*, No. 83 (May, 1979), 141–164.

Bibliografie:

Adamiak, Richard. „Marx, Engels and Dühring”. *Journal of the History of Ideas* 35, No. 1 (Jan.–Mar., 1974), 98–112.

Aron, Raymond. *Opiumul intelectualilor*. București: Ed. Curtea Veche, 2008.

Baradat, Leon P. *Political Ideologies. Their Origins and Impact*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2003.

Barber, John. „The Establishment of Intellectual Orthodoxy in the USSR, 1928–1934”. *Past and Present*, No. 83 (May, 1979), 141–164.

Beilharz, Peter. „Marxism and History”. *Thesis Eleven*, No. 2, 7–22.

Bendix, Reinhard. „Inequality and Social Structure: A Comparison of Marx and Weber”. *American Sociological Review* 39, No. 2 (Apr., 1974), 149–161

Berlin, Isaiah. *Karl Marx. His Life and Environment*, 4th edn. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Best, Steven. *The Politics of Historical Vision. Marx, Foucault, Habermas*. New York: The Guilford Press, 1996.

Birnbaum, Norman. „The Crisis in Marxist Sociology”. În *Recent Sociology*, ed. Hans Dreitzel. London: Macmillan, 1969.

Blanc, Paul. *Marx, Lenin, and the Revolutionary Experience. Studies of Communism and Radicalism in the Age of Globalization*. New York: Routledge, 2006.

Bronner, Stephen Eric. „Karl Kautsky and the Twilight of Orthodoxy”. *Political Theory* 10, No. 4 (Nov., 1982), 580–605.

Broué, Pierre. *The German Revolution, 1917–1923*. Leiden / Boston: Brill, 2005.

Carver, Terrell. *Engels. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2003.

Colletti, Lucio. *From Rousseau to Lenin: Studies in Ideology and Science*. London: New Left Books, 1972.

Dussel, Enrique. *Towards an Unknown Marx. A Commentary on the Manuscripts of 1861–63*. London: Routledge, 2001.

Engels, Friedrich. *Anti-Dühring*. București: Ed. Pentru Literatură Politică, 1955.

Fay, Margaret. „Did Marx Offer to Dedicate Capital to Darwin?: A Reassessment of the Evidence”. *Journal of the History of Ideas* 39, No. 1 (Jan.–Mar., 1978), 133–146.

Goldstein, Warren S. *Marx, Critical Theory and Religion. A Critique of Rational Choice*. Leiden / Boston: Brill, 2006.

Gouldner, Alvin. „Marxism and Social Theory”. *Theory and Society* 1, No. 1 (Spring, 1974), 17–35.

Hall, Stuart. „The Problem of Ideology – Marxism without Guarantees”. *Journal of Communication Inquiry* 10 (1986), 28–44.

Harrison, Kevin, Tony Boyd. *Understanding Political Ideas and Movements*. Manchester: Manchester University Press, 2003.

Hudelson, Richard. „Marxist Science as Ordinary Science”. *Noûs* 20, No. 1 (Mar., 1986), 53–63.

Kautsky, Karl. *Reformă socială sau revoluție?*. București: Ed. Partidului Social-Democrat, 1944.

Klein, Martin A. „The Use of Mode of Production in Historical Analysis”. *Canadian Journal of African*

- Studies 19, no. 1 (1985), 9–12.
- Le Blanc, Paul. *Marx, Lenin, and the Revolutionary Experience. Studies of Communism and Radicalism in the Age of Globalization*. New York: Routledge, 2006.
- Little, Daniel. „The Scientific Standing of Marx’s Capital”. *Review of Radical Political Economics* 17, No. 4, 72–94.
- Little, Daniel. *The Scientific Marx*. Minneapolis: Minnesota University Press, 1986.
- Löwith, Karl. *Max Weber and Karl Marx*. London: Routledge, 1993.
- Lukács, Georg. *Histoire et conscience de classe*. Paris: Les Éditions de Minuit, 1960.
- Markus, Gyorgy. „On Ideology-Critique – Critically”. *Thesis Eleven*, No. 43 (1995), 66–99
- Marx, Karl, Friedrich Engels. *Opere alese, două vol.* București: ESPLP, 1955.
- Marx, Karl, Friedrich Engels. *Opere, vol. 18.* București: Ed. Politică, 1964.
- Marx, Karl, Friedrich Engels. *Opere, Vol. 4.* București: Ed. Politică, 1962.
- Marx, Karl. *Capitalul, Vol. 1.* București: Ed. PMR, 1948.
- Mattick, Paul. „Marxism and the New Physics”. *Philosophy of Science* 29, no. 4 (Oct., 1962), 350–364.
- Moore, Stanley. „Marx and Lenin as Historical Materialists”. *Philosophy and Public Affairs* 4, no. 2 (Winter, 1975), 171–194.
- North, Gary. *Marx’s Religion of Revolution. Regeneration Through Chaos*, 2nd edn. Tyler: Institute for Christian Economics, 1989.
- Railton, Peter. „Marx and the Objectivity of Science”. *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association* 2, 1984, 813–826
- Reisch, George. *How the Cold War Transformed Philosophy of Science. The Icy Slopes of Logic*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Resch, Robert Paul. *Althusser and the Renewal of Marxist Social Theory*. Berkeley, Los Angeles, Oxford: University of California Press, 1992.
- Rich, Harvey. „Marxism as Dogma, Ideology and Theory in Contemporary Political Sociology”. *Canadian Journal of Political Science* 9, no. 4 (Dec., 1976), 654–667.
- Robert C. Tucker. „Marxism – Is it Religion?”. *Ethics* 68, No. 2 (Jan., 1958), 125–130.
- Rühle, Otto. *Karl Marx. His Life and Work*. New York: The Viking Press, 1929.
- Sprinkler, Michael. „The Legacies of Althusser”. *Yale French Studies*, No. 88 (1995), 201–225.
- Sprinzak, Ehud. „Marx’s Historical Conception of Ideology and Science”. *Politics Society*, No. 5, 395–416.
- Thomas, Paul. *Marxism and Scientific Socialism. From Marx to Althusser*. London: Routledge, 2008.
- Walicki, Andrzej. *Marxism and the Leap to the Kingdom of Freedom. The Rise and Fall of the Communist Utopia*. Stanford: Stanford University Press, 1995.
- Weitz, Eric D. *Creating German Communism, 1890–1990: From Popular Protests to Socialist State*. Princeton: Princeton University Press, 1997.